

TRUST THE GROUP AS A WHOLE

Anmeldelse af: *Gruppeanalytisk psykoterapi*.

Redigeret af Søren Aagaard, Birgitte Bechgaard og Gerda Winther.
Hans Reitzels Forlag, 1994. 273 sider.

Joachim Knop

Her foreligger den første danske lærebog om gruppeanalytisk psykoterapi. Skrevet af danske forfattere. I forordet viger redaktionen tilbage fra at kalde den en egentlig lærebog og foretrækker termen antologi, – formentlig fordi forfattertallet er oppe på fjorten. Men straks fra starten skal det understreges, at bogen tilfredsstillende alle krav til en moderne lærebog: En afbalanceret introduktion til historie, teori og praktisk udøvelse af gruppeanalytisk psykoterapi. Trods stilmæssig ujævnhed fremstår det samlede resultat som en unison fremstilling af svært tilgængeligt stof.

I sig selv markerer udgivelsen en milepæl i gruppeanalytikens udvikling i Danmark. I slutningen af 70'erne blev det første træningsprogram etableret. Fødselshjælpere var træningsanalytikere fra *Institute of Group Analysis* i London. Fem år senere blev programmet gradvist overtaget af danske lærerkræfter. Siden har udviklingen været præget af stabilitet og ekspansion. Stadigt flere fagfolk er blevet uddannet, ligesom den danske lærerstab med årene også er udvidet med kompetente yngre kræfter. I 1982 dannedes *Institut for Analytisk Gruppe og Familierapi* i Gentofte som et egentligt uddannelsesinstitut. I 1994 ændrede organisationen navn til *Institut for Gruppeanalyse (IGA)*, der sammen med *Gruppeanalytisk Selskab (GAS)* nu varetager uddannelsesprogram og øvrige mødeaktiviteter.

Et yderligere tegn på ekspansion er, at der i de seneste år er etableret lignende uddannelsesinstitutioner flere steder i landet (bl.a. Århus og Brønderslev). Et »mål« for den gruppeanalytiske uddannelses validitet og kvalitet er, at den faktisk er anerkendt som »hovedleverandør« i den obligatoriske psykoterapeutiske del af den danske psykiatriske specialistuddannelse.

De psykoterapeutiske tidsskrifter *Matrix* og *Agrippa* har gennem årene formidlet kendskab til gruppeanalytisk teori og praksis. For at komplettere gruppeanalytikens »bosætning« i Danmark skal det nævnes, at IGA i 1996 er vært for den 10. europæiske gruppeterapeutiske kongres i København.

Joachim Knop er overlæge ved psykiatrisk afdeling A, Amtssygehuset i Gentofte. Desuden er han udøvende billedkunstner

Tilbage til antologien/lærebogen: Der bredes en vifte af temaer ud for læseren. Disse er inddelt i 4 hovedafsnit:

- Historie og teori
- Terapeutiske temaer og processer
- Anvendt gruppeanalyse
- Supervision og storgruppe

Ofte er anmeldelser i sig selv tematiserende essays. I modsætning hertil følger her et referat i kortform af bogens kapitler. Måske en triviel fremgangsmåde, men på den anden side en nøgtern og indlysende anbefaling.

I sit indledende kapitel om gruppeanalysens baggrund lægger BIRGITTE BECHGAARD ud med at fastslå den basale grundtanke: at gruppeanalytisk psykoterapi anvender gruppen som det terapeutiske medium, hvorigennem behandlingen af den enkelte patient foregår. Med andre ord, at det er gruppeprocessen per se, som udgør den terapeutiske effekt. Endvidere understreges den essentielle tese, at gruppeanalyse er terapi AF gruppen, terapi I gruppen og terapi VED gruppen.

Herefter trækkes de historiske linier op. Sædvanligvis tager psykoanalytisk litteratur et spring på 100 år tilbage i tiden, når de historiske rødder skal refereres. Og gerne til Wien, til Berggasse 19, hvor Freud havde sin praksis. Den gruppeanalytiske historie går »kun« 50 år tilbage. Til England under 2. verdenskrig. Det var her, at S. H. Foulkes (selv analytisk uddannet i Tyskland i 30'erne) som den første udviklede sine originale ideer om gruppeterapi på analytisk grundlag. Han arbejdede på et militærhospital i Birmingham og afholdt gruppesessioner for militært personel med psykiske/eksistentielle problemer i anledning af krigen. Naturligvis var han inspireret af andre terapeutiske skoler og hans faglige netværk omfattede først og fremmest psykoanalysen (Freud), psykoanalytisk gruppeterapi i USA (Wender og Schilder), gestaltpsykologi (Goldstein), socialpsykologi (Lewin) og sociologi (Elias). Samspillet mellem disse skoler sammenlignede Foulkes med et komliceret neuralt netværk i CNS.

I beskrivelsen af den historiske baggrund veksles med introduktion af gruppeanalytiske nøglebegreber som matrix og autoritetsoverføring og kliniske vignetter, – uden at den historiske dimension forstyrres.

I et særskilt kapitel introducerer LARS BURGAARD W. Bions pionerindsats på det gruppeanalytiske område. Sammen med Foulkes udviklede han gruppespecifikke principper. Hans særlige indsats ligger i udviklingen af et specifikt begrebsapparat og en original teoridannelse om gruppeprocesser i almindelighed. Udfra helt basale antagelser om mennesket som flokdyr introducerede han begreber som gruppekultur og -mentalitet, som både har antropologisk gyldighed og psykoterapeutisk signifikans. Enhver organisation har en gruppekultur som nødvendig forsvarsstruktur og behov for stadig kompromisdannelse mellem individ og

gruppe. Bions egentlige fortjeneste som pioner er hans påpegning af et regressivt og arbejdsmæssigt aspekt i enhver gruppes udvikling. Den regressive del repræsenteres af grundantagelsesaspektet, hvor gruppen ubevidst modsætter sig vækst og udvikling, hvorved gruppens tryk trues. De tre kendte mønstre til at »bevare« gruppen er: afhængigheds-, kamp/flugt- og pardannelsesmønstret. Heroverfor står arbejdsgruppeaspektet, der er kendetegnet ved et mere modent, rationelt og målrettet aktivitetsniveau. Der er tillige en kronologi i disse to begrebsdannelser: Startfasen i enhver gruppeterapi vil uvægerligt være præget af grundantagelsesmønstre, mens gruppen på det senere tidspunkt vil overtage flere og flere arbejdsgruppeaspekter i dens udvikling.

De seneste årtiers erfaring har tydeligt vist, at Bions begrebsdannelser har vist sig bæredygtige i enhver teoretisk del af et træningsprogram vedrørende gruppeanalyse.

Skal de to pionerers indsats sættes i eftertidens relief, kan Foulkes' fortjeneste være, at han foretog det modige spring at introducere gruppens indbyggede kurative potentialer i en analytisk kontekst. Bion formåede i syv teoretiske artikler at videreudvikle og begrebsliggøre dynamiske karakteristika i enhver gruppering af mennesker, – herunder medlemmer i en terapigruppe. Alle de andre kapitler i bogen vender tilbage Foulkes og Bion og deres oprindelige betydning for gruppeanalytisk teori og praksis.

I sit kapitel om gruppespecifikke faktorer præsenterer INGER BRUHNS de af Foulkes udviklede faktorer, som er særlige for gruppeanalytisk arbejde og proces: Socialisering, spejling, fortætning, udveksling, gruppen som forum og gruppen som støtte og overføring. Hvert tema er illustreret med kliniske eksempler, der fremstår som meget relevante vignetter til den teoretiske tekst. Kapitlet hører afgjort til et af bogens mest præcise og klare bidrag med prægnant pædagogisk kvalitet. Bruhns afslutter med en omtale af Foulkes' vigtige begreber okkupation (eller mangel på samme i gruppe), gruppens toneart, resonans og polarisering. Det er de mere sensitive temaer, der her tales om. Og det er befordrende, at musiske metaforer anvendes i det teoretiske ærinde.

SØREN AAGAARD beskriver det ubeskrivelige i kapitlet om matrix. Begrebet er udviklet af Foulkes, som betegner det som »det hypotetiske væv af kommunikation og relationer i en given gruppe«. Andre kodeord er »et magnetfelt« eller »totalt netværk«. Fænomenologisk betegnes det som et begreb om relationen mellem relationer.

Anmelderen blev for mange år siden opfordret til at udforme et nyt logo for IGA. Naturligvis var cirklen, spiralen og linierne imellem alle involverede i gruppen med som grafiske symboler. I lang tid blev nye forslag fremsendt og kommentarer returneret til mig. En mærkelig vekselvirkning, hvor hverken kunstner eller organisation var i stand til at komme tættere på matrix' visuelle udtryk. Og projektet blev opgivet, formentlig i erkendelse af matrixbegrebets mange facetter.

Men i kapitlet indkredses feltet med en grundig omtale af kommunikationen i en gruppe, samt de forskellige niveauer denne kommunikation foregår på (det konkrete plan, overføringsniveauet, det projektive og primordiale niveau). Også de almindelige matrix-billeder/symboler er med: Et hul, et brandtæppe, en dyne, en banegård etc. Igen er metaforens indbyggede betydning klar.

Grundmatrix spænder kollektiv (= gruppen) og individ sammen i en fundamental syntese, der har rundkredsen som udgangspunkt. Den dynamiske matrix er det kommunikative fællesskab, som alle i gruppen bidrager til skabelsen af. Det er en fælles proces, som er noget andet og mere end summen af de enkelte elementer (= deltagere). Det essentielle er den dynamiske vekselvirkning, hvor figur og grund hele tiden skifter: Snart er personen i forgrunden, snart er det gruppen som helhed.

Aagaard fremhæver gruppetolkningen som illustratør af matrix. Den placerer »jeg-udsagn« i »vi-sammenhæng«, således at der slås bro mellem personlig oplevelse og gruppefølelse. Midt i dette komplekse focus anes en ny dimension af erkendelse. Og det er det, som matrix-begrebet drejer sig om.

Til sidst i kapitlet omtales matrix-begrebets mulige negative implikationer ved at referere til Zinkins »malign spejling«, der utvivlsomt trænger til videre udforskning.

Som afslutning på første del kommer så bogens mest originale bidrag: BIRGITTE BECHGAARDs kritiske refleksioner over temaet gruppe og angst. Det er ikke et egentligt lærebogskapitel, men snarere en præsentation af et hidtil forsømt område i den gruppeanalytiske litteratur: Angst i gruppe. Der er ikke noget bemærkelsesværdigt i den overordnede antagelse, at grupper i sig selv skaber angst. Men vi mangler helt basale begreber for angst i grupper. Forfatteren arbejder med to grundformer for angst i gruppe. »På den ene side er der angsten for at stå frem i gruppen og blive synlig som individ. Og på den anden side er der angsten for at falde sammen med gruppen og blive usynlig som individ« skriver hun. Trods Foulkes' og Bions omfattende begrebsdannelser vedrørende gruppeanalyse har de ikke introduceret begreber til at beskrive respektive analysere gruppeangst med. Nærmest kommer Bion med sine dialektiske betragtninger vedrørende arbejdsgruppeaspekt og grundantagelsesaspekt. Bechgaard foreslår iøvrigt genoplivning af det gamle begreb gruppesjæl og peger på, at gruppeterapiens mål må være at hjælpe individet og gruppen til at udvikle en ny og frugtbar relation. I flere passager relateres de nævnte gruppespecifikke problemstillinger til den samfundsmæssige udvikling.

Næste afsnit omhandler processer og temaer i gruppeanalyse. BENTE THYGESENs kapitel om forskellighed som terapeutisk faktor er spændende læsning. For at analysere forskellighed som udtryk for en gruppes modenhedsgrad går forfatteren den nødvendige omvej af omtale betydningen af gruppekohærens/sammenhæng, – et velkendt og centralt

begreb i gruppeterapeutisk litteratur. Almindeligvis forbindes gruppekohærens med positiv terapeutisk effekt. Men i for stærk dosering kan kohærens få negativ indflydelse på gruppens udvikling, – og dermed medlemmernes individuationsproces. Derfor foreslår Thygesen at skelne mellem to forskellige former for kohærens: En mere primitiv form, sammensmeltning, og en mere moden form, som hun kalder sammensplejsning. Sammensmeltning tjener til etablering og bevarelse af gruppen/matrix og udspilles især i begyndelsen af et gruppeforløb. Sammensplejsning tjener til gruppens udvikling af matrix og til hvert enkelt medlems individuationsproces. De to abstraktioner betragtes som komplementære. Det er først og fremmest i en sammensplejsningsfase at gruppen kan tolerere og udnytte de iboende forskelligheder på et bevidst niveau. Adskillige kliniske vignetter illustrerer denne nye begrebsdannelse. Af andre forskelligheder fremhæves betydningen af gruppeterapeutens køn. Det er optimalt for gruppens kreative udvikling, at co-terapeuterne er af forskelligt køn, – idet det hævdes, at kvindelige terapeuter er mere tilbøjelige at holde gruppen i en sammensmeltet tilstand. Mens mandlige terapeuter lettere fremmer en udvikling i retning af sammensplejsning. Muligheden af kønsforskellige modoverføringsmekanismer hos terapeuterne ventileres.

LISE RAFAELSENS kapitel om projektiv identifikation, gruppeanalyse og samfund er ganske enkelt fremragende læsning. Især fordi det påpeges, at focus for forståelsen af den menneskelige psyke er flyttet fra det intrapsyke til det interpsyke. Og dermed inddrager sociale, familiemæssige og gruppedynamiske aspekter, i modsætning til den klassiske analysesituation, der betegnes som en sjælelig laboratoriesituation.

I et teoretisk afsnit sammenkædes Klein, Bion, Ogden og Kernbergs væsentlige bidrag til vores nuværende forståelse for dette essentielle begreb indenfor al dynamisk psykoterapi. I gruppesammenhæng er dialogen et centralt begreb. Alt gruppeanalytisk arbejde består i, at associationer og projektiv identifikation rummes og bearbejdes således, at de bliver til en egentlig dialog. Tre kliniske eksempler på forskellige former for projektiv identifikation i gruppesammenhæng tjener til forståelse af det komplekse begrebs oplagte brugsværdi. Til slut understreges den kulturhistoriske betydning af, at det nu er individet i relation, der er i focus, mens det før »kun« var individet per se. Eftertanke, refleksion og rummelighed er kodeordene i dette kapitel.

PETER GOTTLIEB sætter skamfølelsen ind i en gruppeanalytisk kontekst. Først omtales den svære distinktion mellem skyld og skam og sættes ind i en teoretisk referensramme. Det var et tema som Freud, og senere især Kohut beskæftigede sig meget med (det spejlende og det idealiserede selvobjekt). Herefter flyttes focus over på gruppeanalytisk psykoterapi. Det fremhæves, at en velfungerende gruppe er det ideelle miljø for drøftelse af skamfuldt materiale. Fordi der til skamfølelsen altid er knyttet to modsatrettede impulser: At udstille og at skjule. Spejlet som

klassisk analytisk metafor får særlig betydning i dette kapitel om skam. Det optimale gruppeterapeutiske forløb er en slags gradvis afklædning af individ og gruppe. Opdagelsen af det ikke-perfekte spejlbillede trigger skamfølelsen, ligesom forsøg på at undgå skammen kan føre til at den forøges yderligere. I gruppeterapeutisk sammenhæng er skamfølelse og spejling paradoksalt forbundne: »... ethvert forsøg på at undgå skammen kan føre til at den yderligere forøges. De andre i gruppen er Dit spejl, og Du er deres spejl«.

Afslutningstemaet i psykoterapeutisk sammenhæng er kendt som essentielt, provokerende og vanskeligt. VIVI MAAR nærmer sig den gruppeterapeutiske kontekst gennem klassiske betragtninger over bl.a. Freuds tanker om den uendelige analyse.

Nødvendigheden af at komme ind på afslutnings»regler« allerede i den indledende assessment-fase fremhæves. Afslutningen ligger i begyndelsen, så at sige. Det særlige ved gruppeanalytiske forløb er »slow-open«-aspektet, hvor nye medlemmer begynder og gamle forlader gruppen i langsom sekvens. I modsætning til individuel terapi fortyndes gruppe-medlemmernes oplevelse af afslutningstemaet. Til gengæld lurder der altid en latent frygt for, at et medlem skal forlade gruppen præmaturligt. Gruppeterapeuten frygter i sin fantasi en lavineeffekt i kølvandet af et enkelt drop-out i utide. De tilbagevendende feriepauser og den planlagte afslutning af hele gruppen omtales med de traditionelle gruppereaktioner, modstande og overføringer, der må siges at være obligatoriske.

I afslutningsfasen noteres ofte regressive reaktioner i gruppen. Forfatteren betoner, at denne regression ikke behøver at være patologisk, men derimod kan være konstruktiv. Og det er terapeuten's sidste opgave at vise, at afslutningens smerte kan omdannes til en mobiliserende og motiverende kraft. Maar citerer til sidst T. S. Eliot: »... and to make an end is to make a beginning. The end is where we start from ...«.

Hovedafsnittet om anvendt gruppeanalyse indledes med KAREN VI-BEKE MORTENSENs kapitel om gruppeterapi med unge. Hun genopfrisker hovedtrækkene i den psykiske udvikling i ungdomsårene, og antyder allerede her gruppeterapiens egnethed netop til unge. Først og fremmest p.g.a. løsrivelsesproblemer med forældre, der gør det vanskeligt for den unge at knytte sig til en terapeut i et to-personers forhold. Den teoretiske litteratur på området gennemgås. Der sættes focus på grænseproblemer, som synes bedst tilgodeset i gruppen som et egnet forum for afprøvning af egen og andres identitetsfølelse. Gruppen med unge er præget af hurtighed og flygtighed samt tendens til handling fremfor tale. Derfor er indsigtsgivende terapimål ikke realistiske, hvorimod støtte og styrkelse af ego-funktioner anbefales. Terapeuten må være langt mere aktiv og spontan i sin attitude end man gør i grupper med voksne. Naturligvis skal terapeuten heller ikke være for overbeskyttende. Alt i alt skal mange af de knæsatte anvisninger fra voksengrupper afbalanceres og modificeres betragteligt.

I et specielt kapitel omtaler SUSANNE LUNN, ALICE THEILGAARD og GERDA WINTHER gruppeterapeutisk behandling af bulimiske patienter. Sygdommens kliniske og psykodynamiske aspekter ridses op, den moderne litteratur om emnet gennemgås og forskellige former for gruppeterapi for bulimikere omtales. Herefter refereres til egne terapiforløb og forskellige gennemgående temaer præsenteres i enkelt sprog: Spisemønstre (skam), identitet (negativt selvbillede), impulsivitet vs. kontrol og objektforhold. Kapitlets vigtigste sekvens handler om faser i gruppeterapeutiske forløb med bulimiske patienter: Første fase med åbenhed omkring spiseproblemerne med livlig udveksling af erfaringer. I denne fase implementeres overføring til terapeuten i form af idealisering/devaluering samt prægnant ambivalens. I anden fase kommer krisetegnene i gruppen frem: Deltagerne får det dårligt, mange ønsker at holde op i gruppen etc. Denne periode betegnes som kritisk og hudløs. Efterhånden glider gruppen over i gennearbejdningsfasen, hvor stabilitet, integration og personlig indsigt bliver dominerende ingredienser. Endeligt er der observeret stærkere separationsangst og benægten i en bulimigruppe, end man sædvanligvis ser i grupper med overvejende neurotiske patienter. Det understreges, at tidsrammen nødvendigvis må strække sig over minimum to år. Kapitlet afspejler modet til at involvere sig i helt specielle patientgrupper i psykoanalytisk sammenhæng med stort udbytte.

På de psykiatriske afdelinger er gruppeterapi med indlagte patienter langsomt ved at vinde indpas. ANNE LINDHARDT og MARIE-ANGE WAGTMANN giver sig i kast med det tema i bogen, som nok har størst umiddelbar brugsværdi for læseren. Efter endnu en historisk gennemgang af Foulkes' og Bions pionerindsats og begrebsdannelse, beskrives de særligt vanskelige vilkår, der rundt om på de psykiatriske afdelinger hersker, når gruppeanalytiske initiativer tages. Tilpasning og modifikation er de gennemgående kodeord. De kendte kompetanceproblemer imellem afdelingens behandlingsarbejde og miljøarbejde fremhæves som (overstigelige) barrierer.

Forskellige former for grupper af indlagte patienter gennemgås: Informationsgruppen, fællesmødet, patientrådet, undervisningsgruppen, samtalegruppen og den egentlige behandlingsgruppe.

Hospitalsgruppen har svære odds imod sig. Den er på samme tid kendetegnet ved stabilitet og ustabilitet. Ingen nyindlagt patient har formentligt forestillet sig, at han/hun skulle involveres i en gruppe. Patienter bliver indlagte, udskrevet og overflyttet uafhængigt af en gruppes indre proces, og de grundlæggende krav til matchning af en gruppe vil aldrig være optimale. Via glimrende kliniske vignetter og teoretiske refleksioner kommer forfatterne alligevel frem til nyttige anvisninger for at oprette sådanne grupper i afdelingens regi. Den analytiske tone i kapitlet er meget befordrende. Og denne nye setting på en stor institution kan stadig med fordel drage nytte af Foulkes' ord »Det er let at blive leder. Derimod

er det vanskeligere at afvæne gruppen fra at blive ledet og dermed bane vej for deres uafhængighed«.

Sidste afsnit i bogen omfatter to meget væsentlige bidrag. Først hele supervisionsaspektet og så den altid kontroversielle storgruppe.

VIVI MAAR og THOR FRIIS' kapitel om gruppeanalytisk supervision er godt. Der er inflation i supervisionsbegrebet nu om dage. Al rådgivning og vejledning betegnes efterhånden som supervision. Derfor er det nødvendigt at rekapitulere den strikte psykoanalytiske betydning af supervision. Det er en meget speciel mesterlæreproces, hvor både professionel og personlig udvikling tilgodeses. Mødet mellem supervisand og supervisor er lige så udfordrende som patient-terapeut-relationen, blot foregår den på et andet og mere personligt plan. Og når man vender blikket imod gruppesupervision, ændres feltet radikalt. Ligesom i gruppeterapien penduleres der mellem Bions grundantagelses- og arbejdsgruppene niveauer. Mange analytiske teoribegreber kan uden videre overføres til supervisionsituationen: Modstand, overføring etc.

Supervisors opgaver centrerer om de klassiske temaer i analytisk terapi: Struktur, klarificering, konfrontation, fortolkning etc. Det pædagogiske islæt iklædes så at sige gruppeanalytiske analoger. Ubevidst materiale vil altid influere på supervisandens præsentation og supervisionsgruppens respons, og det er dette ubevidste »spil«, det er lederens opgave at opfange og formidle. Målet er at befordre og udvikle (»enabling proces« som Ekstein betegner det). Forfatterne centrerer opmærksomheden på modningsprocessen i supervisionsgruppen. I den praktiske hverdag fremhæves betydningen af det komplicerede samspil mellem fire parter i processen: patient, terapeut, supervisor og administration. Det er uomgængeligt at være bevidst om disse forskellige niveauer af rollefordeling.

Til sidst kommer forfatterne ind på den egentlige supervisionsuddannelse, som indtil nu synes at være forsømt i Danmark. De seneste år er der imidlertid taget seriøse initiativer til at tilgodese dette vigtige aspekt.

SØREN AAGAARDS afsluttende kapitel om storgrupper er både stringent og inspirerende. Vi er alle fortrolige med større sociale sammenhænge (skoleklasser, foreninger, klubber, arbejdsplads etc.). Struktur og indhold bindes altid sammen af dagsordner, program, formålsparagraffer o.lign. Man har nærmest vedtaget at tænke, føle og tale rationelt sammen. Men i enhver gruppe ligger der irrationelle, nogle gange kaotiske og angstfulde, kræfter skjult under overfladen. Sådanne ubevidste problemer neutraliseres ved fraser som »samarbejdsproblemer« eller »dårlig kemi«.

En af Foulkes' yngre kolleger, Pat de Maré, har gennem årene introduceret og udviklet storgruppen i psykoanalytisk sammenhæng. Ens indre verden og den kulturelle omverden mødes i storgruppen. Processen er en slags socioterapi. Ingredienserne er de kendte »redskaber« fra psykoanalysen: faste ydre rammer, lav struktureringsgrad, ingen dagsorden og en ikke-intervenerende leder. Der er så at sige frit spil for et eksperimenterende

ment, hvor storgruppen kan knytte sin kollektivitet an til den enkelte deltagers psyke.

Antallet af deltagere i en storgruppe omtales i et særligt afsnit. Både Anzieu og de Maré indkredser det optimale antal. Netop den store sociale dimension udfordres bedst med en gruppestørrelse på omkring 20-50 deltagere. Bliver gruppen større, »opgiver« deltagere at se gruppen som en helhed. Ved et passende deltagerantal bliver gruppeangst socialiseret og samtidigt »psykotiseret«, mens den i en lille gruppe eller familie »neurotiseres«.

Men erfaringen viser, at storgruppen er vanskelig og tillige provokerende at deltage i. Grænsen mellem den enkelte deltager og omverdenen er særdeles mærkbar og betydningsladet. Den enkelte kan føle sig lammet og næsten autistisk, fordi skæringspunktet mellem det private og offentlige virker så påtrængende i storgruppen. Denne generende konflikt mellem narcissisme og socialisme (Bions formulering) kan give associationer til psykotisk tænkning og tilløb til primitive forsvarsmekanismer. Men netop det at begribe forbindelsen mellem følelsen af at være langt væk og tæt på, gør storgruppens særegne univers befordrende for den enkelte deltagers bevidsthed.

Ganske få temaer omtales praktisk taget ikke i bogen:

Der savnes en fremstilling af assessments svære kunst og konkrete anvisninger for forberedelse og opstart af en gruppe. Noget der erfaringsmæssigt er forbundet med mange praktiske vanskeligheder og stort tidsforbrug.

Som terapeutisk medium har drømme ikke stor plads i gruppesammenhæng. Alligevel forekommer det bemærkelsesværdigt, at drømme overhovedet ikke omtales. Nok »fortyndes« drømme i en gruppe, men her forekommer de nærmest »non-existent«.

Vi har fået en fremragende lærebog om psykoanalytisk gruppeterapi. Især teori og psykodynamisk tænkemåde gennemsyrrer alle afsnit, og afspejler dermed gruppeanalysens signifikans i moderne psykoterapi.